

3. Кушніров М. О. Сучасні підходи до навчання іноземної мови: орієнтація на цінності особистісного розвитку й гуманізму / М. О. Кушніров // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 8. – С. 348–356.

4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programy.html>.

5. Державний стандарт базової і середньої освіти [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України [веб-сайт]. – Режим доступу: [//www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)

Ратушняк Наталія,
старший викладач кафедри теорії та методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка

Громадянські цінності в контексті формування демократичного вчителя

Ключові слова: громадянська компетентність, громадянські цінності, демократичні цінності, громадянська освіта, ціннісні орієнтації, громадянська свідомість.

В умовах сучасного реформування освіти педагогічний процес спрямований на універсальні права людини, закони життя, визначені та прийняті світовою спільнотою. На формування освітнього простору впливає також державна політика та суспільна ідеологія.

У зв'язку з євроінтеграцією України постала проблема підготовки фахівців як компетентних професіоналів з морально-етичними та соціальними цінностями та активною громадянською позицією. Реформи в науково-освітньому напрямі, що охопили початкову, базову та старшу школи породжують потребу у вчителів з ідеями демократії, педагогіки партнерства, справедливості та інноваційності.

Відповідно до концепції Нової української школи (2016 р.), Закону України «Про освіту» (2017), Державного стандарту початкової освіти (21 лютого 2018 р.) та Державного стандарту базової середньої освіти (30 вересня 2020 р.), до ключових компетентностей належать громадянські та соціальні компетентності, що «пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей і передбачають:

- спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію;
- виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності» [1; 2; 5].

Акцентування на демократичних, громадянських цінностях пронизує весь спектр нормативно-правової бази з питань освіти, за законом України «Про освіту» ст. 5 п. 4 «Документами державного прогнозування і стратегічного планування розвитку освіти є прогноз розвитку освіти України, стратегія розвитку освіти України, відповідні державні, регіональні та місцеві цільові програми, плани діяльності у сфері освіти органів влади» [2]. Щодо запровадження в освітній процес громадянської освіти у наданому переліку документів міститься гарантії прописаних прав та свобод людини на якому вибудовується розвиток демократичного суспільства із сформованими громадянськими цінностями:

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні;

2. Загальна декларація прав людини;

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та відповідних протоколах до неї;

4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права тощо.

Зокрема, у 1995 р. на двадцять восьмій сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки і культури в Парижі було схвалено «Декларацію принципів толерантності», що базується на становленні громадянського суспільства та соціокультурному діалозі. З 2016 р. Європейським Центром ім. Вергеланда та Міністерством освіти і науки України за співпраці з Радою Європи та фінансуванням від Міністерства закордонних справ Норвегії реалізується всеукраїнська Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа».

Відтак, для ефективного розв'язання проблем, що постають перед освітянами, необхідно забезпечити педагогів та працівників закладів освіти громадянською освітою сприяти виробленню активної громадянської позиції, що базується на сформованих переконаннях з врахуванням певних фактів, орієнтуванні в законах, конвенціях, правилах, морально-етичних нормах поведінки. Такий вчитель може бути активним діячем освітньої політики [4].

У педагогічному словнику зазначається, що цінності є соціально-філософською категорією, яка фіксує позитивне або негативне значення будь-якого предмету або явища [6, с. 340].

Демократія – це одна з головних цінностей, які визначають сучасну українську державність. Ця цінність відображена в українській Конституції, яка забезпечує свободу висловлювання, право на збори та асоціацію, рівність перед законом та інші основні права громадян. Але що стосується освітньої практики, демократія має бути прорефлексована як дещо більше, ніж просто список прав та свобод.

З іншого боку, «громадянські цінності, громадянські знання, громадянські уміння є складовими громадянської компетентності. Разом із тим, громадянські цінності є загальнолюдськими, демократичними, національними. Вони не залежать від класових інтересів, симпатій, уподобань, однакові для представників усіх класів і верств суспільства. Головне місце в загальнолюдських цінностях посідають питання, пов'язані з моральними ідеалами особистості» [4].

Відповідно до Концепції розвитку громадянської освіти виділено основні громадянські компетентності особистості педагогічного простору:

1) розуміння власної громадянської ідентичності, державної приналежності, національної, етнічної та культурної ідентичностей, повага до інших культур та етносів;

2) здатність плекати українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, поділяти європейські цінності, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;

3) розуміння значення національної пам'яті, особливості її розвитку, впливу на суспільнополітичні процеси;

4) знання принципів демократії та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших;

5) розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти;

6) знання та розуміння державного устрою, принципів і шляхів формування державної політики у всіх сферах суспільного життя на національному, регіональному та місцевому рівнях;

7) знання механізмів участі у суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом з прийняттям рішень на місцевому, регіональному і національному рівнях; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;

8) здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

9) здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;

10) здатність до соціальної комунікації, солідарних дій та вміння співпрацювати, формувати групи задля вирішення проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності [3].

Під час навчання у закладі загальної середньої освіти в учня формується певний рівень готовності до дорослого життя, певна сукупність характеристик, так би мовити, життєва компетентність, що має забезпечити молодій людині здатність орієнтуватись у сучасному суспільстві, швидко реагувати на запити часу, ефективно та успішно самореалізуватись поза школою.

Щоб упровадити цю ідею в життя, вчитель сам повинен стати для учнів взірцем громадянина і патріота своєї держави, демократа адже дуже дієвими, у вихованні школярів, є соціально-психологічні методи (наслідування, приклад, переконання).

Такому педагогу має бути властива:

- визначена, чітка громадянська позиція, що базується на повазі до основ конституційного ладу держави;

- демократичний стиль педагогічної роботи – розуміння й сприйняття розмаїття думок і точок зору, уміння чути та підтримувати власну думку дитини, висока комунікативна культура;

- знання і використання на практиці сучасних інтерактивних технологій, що передбачає залучення учнів до творчої участі в освітньому процесі.

Ефективними для формування громадянської компетентності на основі демократичних цінностей є колективні творчі справи; використання проєктних, інтерактивних, інформаційних технологій.

Вагомими у цій роботі педагога вважаються:

- методи формування свідомості особистості (бесіди, розповіді, пояснення, диспути, дискусії, екскурсії, читання науково-популярної, художньої літератури, метод прикладу, робота з батьками); наприклад година спілкування до «Дня Соборності України», бесіда «Символи і символіка української держави», екскурсія «Історія малої батьківщини» (відвідування музею), «Мої права і обов'язки», «Сторінками Конвенції про права дитини»;

- методи організації діяльності й формування досвіду суспільної поведінки (громадська думка, громадське доручення, створення виховних ситуацій, безпосередня участь у громадському житті);

- методи стимулювання поведінки й діяльності (метод проблемних ситуацій, змагання, моральні й матеріальні заохочення).

Результативність процесу формування громадянської компетентності в учнів залежить не від змісту навчальної дисципліни, а від підбору доцільних методів навчання і виховання. Здобувачі освіти мають бути озброєні теоретичними знаннями та вміннями, вміти самостійно мислити, приймати рішення, після закінчення школи. Плануючи урок, педагогу варто чітко сформулювати для себе, чому учням важливо здобути знання та навички з цієї теми і як вони можуть знадобитися їм у житті.

Як підсумок зазначимо, що сучасний вчитель відіграє провідну роль у формуванні громадянської компетентності учнів, адже є виразником демократичних цінностей громадянського суспільства та взірцем, наставником у їхньому житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898). URL: <https://cutt.ly/zRNIn6G> (дата звернення : 23.05.2023).

2. Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 23.05.2023).

3. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення : 23.05.2023).

4. Матвієнко, О. В., Цихмейструк О. М. Громадянські цінності як складова громадянської компетентності демократичного майбутнього вчителя. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Випуск 31 : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. С. 121-126.

5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://cutt.ly/JR1SjAt> (дата звернення: 23.05.2023).

6. Педагогічний словник для молодих батьків. Київ : ДЦССМ, 2002. 348 с.

Ремех Тетяна,
завідувачка відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
старший дослідник

Громадянська освіта як засіб формування ціннісно-сміслових орієнтацій здобувачів освіти

У тезах охарактеризовано суть ціннісно-сміслових орієнтацій як основної характеристики особистості. Зауважено на суспільно значущих цінностях українського суспільства та важливості їх інтеріоризації здобувачами освіти. Охарактеризовано потенціал інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас) у вирішенні цього завдання. Окреслено шляхи формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів засобами громадянської освіти.

Ключові слова: цінності; ціннісно-сміслові орієнтації; громадянська освіта.

The theses describe the essence of value and sense orientations as the main characteristic of the individual. The socially significant values of Ukrainian society and the importance of their interiorization by students are noted. The potential of the integrated course «Civic Education» (10th grade) in solving this task is characterized. The ways of forming students' value and sense orientations by means of civic education are outlined.

Keywords: values; value-sense orientations; civic education.

Нині українське суспільство стоїть перед викликами, пов'язаними з боротьбою за національне існування та суверенітет держави. Відповіддю на ці виклики є консолідація української нації, пришвидшений процес євроінтеграції, вияв громадянської та національної ідентичності переважної більшості громадян. Це зумовлює зміни шкали суспільних цінностей та їх ієрархії, що, своєю чергою, впливає на ціннісні орієнтації молоді, зокрема, учнівства.

Пристанемо до думки, що ціннісно-смістова сфера як ядро особистості уналежнює її ціннісні орієнтації та особистісні смисли. Становлення означеної сфери відбувається через процес і механізм вибору особистістю ідеалів, ціннісних орієнтацій, настанов та зумовлює ціннісно-смісловий вектор її цілей, ставлень і поведінки [1, с. 59].

Встановлено, що ціннісні орієнтації особистості як одна з головних її характеристик: формуються на основі інтеріоризації (привласнення) особистістю суспільних цінностей, виражають змістовне ставлення особистості до соціальної дійсності, визначають мотивацію її поведінки та впливають на всі сторони її діяльності, характеризують її спрямованість та активність; слугують своєрідним критерієм і фільтром у визначенні її ставлення до матеріальних і духовних цінностей, системи установок; виконують роль орієнтира у житті та є основою для вибору ідеалів, вибудовування цілей та способів їх досягнення [1; 2; 3]. Таким чином, ціннісні орієнтації визначають життєві цілі людини, виражають найважливіше для неї, те, що наділене особистісним сенсом. Відтак смисл стає провідним чинником формування ціннісних орієнтацій особистості.

Зауважимо, що розвиток і трансформація ціннісних орієнтацій людини в особистісно значущі нині є одним із основних завдань вітчизняної системи середньої освіти [2, с. 130]. Ціннісні орієнтації розглядають як результат виховання і соціалізації учнівства, що в